

УДК 811.162. 2'36

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-36>**Тетяна ДЕГТЯРЬОВА,***orcid.org/0000-0001-9239-5801**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумського державного університету
(Суми, Україна) t.dehtiarova@drl.sumdu.edu.ua***Аліна ШЕВЦОВА,***orcid.org/0000-0002-3773-6068**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумського державного університету
(Суми, Україна) a.shevtsova@drl.sumdu.edu.ua*

РОЛЬ ВІЗУАЛЬНОЇ НАОЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

У статті досліджується ефективність використання візуальної наочності (граматичних таблиць) у процесі формування мовленнєвої компетенції студентів-іноземців під час вивчення української мови як іноземної на підготовчому відділенні.

У методиці викладання іноземних мов завжди була актуальною проблема наочності, оскільки принцип наочності сприяє активації логічного мислення студентів, позитивній мотивації, викликає інтерес до мови, що вивчається, допомагає формувати різні види мовленнєвої діяльності.

Підкреслюється безсумнівна перевага візуальної наочності в психологічному впливі на студентів, оскільки органи зору мають більшу чутливість. Така наочність оживляє заняття, активізує слухачів, підвищує їх інтерес до роботи, посилює увагу, робить процес вивчення нерідної мови цікавим і захоплюючим.

Зауважується, що провідне місце серед усіх візуальних засобів наочності належить таблицям, оскільки вони не тільки компактно презентують мовленнєвий матеріал, але й систематизують його. Презентація граматики у вигляді таблиць забезпечує міцніше запам'ятовування та не потребує використання рідної мови слухачів або мови-посередника.

Аналізуються форми роботи з різними видами граматичних таблиць: із таблицями-схемами, в яких теоретичний матеріал оформлений у вигляді графічного зображення, що візуально підкреслює співвідношення та залежність явищ і характеризує певну мовленнєву проблему; з таблицями, що являють собою алгоритм, який презентується у вигляді блок-схеми й наочно представляє логічну послідовність дій для вирішення конкретної лінгвістичної задачі.

У статті наголошується на тому, що застосування таблиць у процесі навчання нерідної мови має бути постійним, а не епізодичним. Систематична робота з граматичними таблицями на уроках сприяє формуванню в слухачів різних видів пізнавальної діяльності: спостережливості, умінь досліджувати, аналізувати, зіставляти, виділяти, розрізняти, класифікувати, узагальнювати, визначати взаємозв'язок. Таблиці є одним з основних засобів формування та розвитку мовленнєвої компетенції.

Ключові слова: візуальна наочність, мовленнєва компетенція, граматичні таблиці.

Tetiana DEHTIAROVA,*orcid.org/0000-0001-9239-5801**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training for Foreign Citizens
Sumy State University
(Sumy, Ukraine) t.dehtiarova@drl.sumdu.edu.ua***Alina SHEVTSOVA,***orcid.org/0000-0002-3773-6068**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Language Training for Foreign Citizens
Sumy State University
(Sumy, Ukraine) a.shevtsova@drl.sumdu.edu.ua*

THE ROLE OF VISUAL CLARITY IN THE PROCESS OF FORMATION OF SPEECH COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS

The article explores the effectiveness of the use of visual clarity (grammar tables) in the process of forming the speech competence of foreign students in the study of Ukrainian as a foreign language at the preparatory department.

The problem of clarity has always been relevant in the methodology of teaching foreign languages, because the principle of clarity promotes the activation of logical thinking of the students, positive motivation, arouses interest in the language being studied, helps to form different types of speech activity.

The undoubted advantage of visual clarity in the psychological impact on students is emphasized, since the visual organs are more sensitive. Such clarity enlivens the lesson, activates students, increases their interest to the work, increases attention, makes the process of learning a foreign language interesting and exciting.

It is noted that the leading place among all visual aids of clarity belongs to the tables, because they not only compactly present the speech material, but also systematize it. Presentation of grammar in the form of tables provides stronger memorization and does not require the use of students' native language or intermediary language.

Forms of work with different types of grammar tables are analyzed: with tables-schemes, in which the theoretical material is designed in the form of a graphic image, which visually emphasizes the correlation and dependence of things and characterizes a particular speech problem; with tables, which are an algorithm that is presented in the form of a block diagram and clearly represents a logical sequence of actions to solve a specific linguistic task.

The article emphasizes that the use of tables in the process of learning a foreign language should be constant, not episodic. Systematic work with grammar tables in lessons promotes the formation of different types of cognitive activity of the students: observation, the ability to research, analyze, compare, highlight, distinguish, classify, summarize, determine the connection. Tables are one of the main means of formation and development of speech competence.

Key words: visual clarity, speech competence, grammar tables.

Постановка проблеми. У методиці викладання іноземних мов завжди була актуальною проблема наочності. Актуальна вона й на сучасному етапі, оскільки принцип наочності сприяє активації логічного мислення студентів, позитивної мотивації, викликає інтерес до мови, що вивчається, допомагає формувати різні види мовленнєвої діяльності.

У сучасних умовах, коли основною метою навчання іноземних мов є розвиток особистості студента, який здатний і бажає брати участь в міжкультурній комунікації іноземною мовою та самостійно вдосконалюватися в новій мовленнєвій діяльності, наочність виступає як основа, на якій будується мова.

Наочність служить вихідним моментом, джерелом та основою набуття знань; вона є засобом навчання, що забезпечує оптимальне засвоєння навчального матеріалу та його закріплення в пам'яті; широко використовується в процесі вивчення іноземної мови й виконує різні функції на окремих етапах засвоєння навчального матеріалу. Наочність знімає додаткове навантаження на пам'ять учнів, сприяє найбільш раціональній можливості для прояву комунікативної функції мови.

Засоби наочності допомагають створенню образів, уявлень, мислення ж перетворює ці уявлення в поняття. Ілюстрації сприяють розвитку уваги, спостережливості, естетичного смаку, культури мислення, пам'яті й підвищують інтерес до вивчення іноземної мови.

Під час навчання іноземної мови наочність є не тільки основним засобом семантизації, а й засобом опанування ситуативної зумовленості мови. За допомогою наочності створюються навчальні ситуації, в яких відпрацьовується усна комунікація та освоюється, таким чином, мовленнєва реакція на об'єктивну реальність.

Аналіз досліджень. Питання використання наочності в навчанні розглядалися в роботах Я.А. Коменського, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського й інших педагогів XVII–XIX століть, які дійшли висновку, що ефективність навчання підвищується

зі збільшенням кількості аналізаторів (органів відчуття), які використовуються в навчанні. Так, К.Д. Ушинський вбачав у наочності одну з умов, яка забезпечує отримання учнями повноцінних знань, розвиває їхнє логічне мислення.

Тему актуальності використання засобів наочності в процесі навчання іноземної мови школярів молодшої ланки досліджували С.В. Гапонова, С.Ю. Николаєва, О.В. Котенко, Н.Ф. Бориско. У працях А.Д. Климентенка, І.Л. Біма, Л.С. Панова, А.М. Щукіна викладено питання вивчення іноземних мов, у тому числі з використанням засобів наочності, у загальноосвітній школі й закладах вищої освіти.

Однак попри те, що відбувається пошук інтенсивного використання різних засобів наочності в навчанні іноземних мов, зазначена проблема недостатньо досліджена в процесі вивчення української мови як іноземної (далі – УМІ).

Метою статті є аналіз ефективності використання візуальної наочності (граматичних таблиць) у процесі формування мовленнєвої компетенції студентів-іноземців під час вивчення української мови як іноземної на підготовчому відділенні.

Виклад основного матеріалу. У сучасній методиці навчання української мови як іноземної використання різних форм наочності є одним з основних компонентів заняття під час презентації будь-якого матеріалу на кожному етапі засвоєння.

Виділяють такі форми наочності:

- безпосередньо мовну;
- зображальну.

Безпосередньо мовна наочність поділяється залежно від залучених систем аналізаторів на аудіальну й візуальну (Щукін, 2004).

Відомо, що органи зору мають більшу чутливість. Безсумнівна перевага візуальної наочності в психологічному впливі на учнів. Вона оживляє заняття, активізує студентів, підвищує їхній інтерес до роботи, посилює увагу, робить процес вивчення нерідної мови цікавим і захоплюючим.

Під час вивчення української мови як іноземної застосовуються різні види наочності, які

використовуються на всіх етапах. Особливо ефективні й продуктивні вони на початковому етапі. На стадії введення нового матеріалу візуальна наочність допомагає адекватному сприйняттю та розумінню нових одиниць, їх узагальненому уявленню; на стадії закріплення – стимулює вироблення навичок (Камалова, 2014: 535).

Провідне місце серед усіх візуальних засобів наочності належить таблицям, оскільки вони не тільки компактно презентують мовленнєвий матеріал, але й систематизують його.

Як показує практика викладання УМІ, в процесі вивчення нової мови студенти стикаються з типовими проблемами: відсутністю системного уявлення про нову мову, труднощами в побудові усних і письмових висловлювань, недостатньою активністю та інтересом у засвоєнні знань, високим ступенем забування навчального матеріалу. Граматичні таблиці розроблені саме для зняття подібних труднощів і розв'язання таких проблем.

Навчання за допомогою таблиць сприяє розвитку логічного мислення та пам'яті слухачів, їх здібностей аналізувати, зіставляти, протиставляти, знаходити зв'язки.

Таблиці прості у використанні, не вимагають додаткових пристосувань. Вони полегшують сприйняття теоретичного матеріалу, формують стійкі навички й уміння в усному й писемному мовленні. Презентація граматики у вигляді таблиць забезпечує міцніше запам'ятовування та не потребує використання рідної мови студентів або мови-посередника.

Таблиці сприяють довільному й мимовільному запам'ятовуванню правил творення форм і значень, що складають ту чи іншу категорію. Головне їхнє призначення – створити у свідомості слухачів цілісне уявлення про мову, яка вивчається. Економічність, чіткість, можливість до швидкого їх сприйняття та запам'ятовування роблять таблиці незамінними під час вивчення, закріплення та узагальнення граматичного матеріалу в комунікативно орієнтованому навчанні. Таблиці успішно використовуються також під час самостійної роботи студентів у класі й вдома.

Викладачі кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету розробили навчальний посібник «Українська мова для іноземців у таблицях і коментарях» (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021) та успішно використовують цей комплекс на всіх етапах навчання.

Особливе місце в посібнику займають таблиці-схеми, в яких теоретичний матеріал оформлений у вигляді графічного зображення, що візуально підкреслює співвідношення та залежність явищ і характеризує певну мовленнєву проблему.

У таблицях за кожним закінченням у початковій формі закріплюється та заучується певна модель.

Наприклад, для іменників: ч. р. – магазин, музей, санаторій; ж. р. – кімната, площа, земля, аудиторія; с. р. – озеро, море, місто, завдання. Для прикметників: новий, синій; нова, синя; нове, синє.

Як приклад наведемо роботу з таблицею «Множина іменників» (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 65–68). Категорія числа в українській мові є словозмінною, часто утворення форми множини вимагає запам'ятовування. Чоловічий рід: іменники, під час утворення яких відбувається чергування -і//о (стіл – столи, гість – гості, рік – роки, сік – соки); зміна -о/-е на нуль звука Ø (гуртожиток – гуртожитки, будинок – будинки, день – дні, олівець – олівці). Жіночий і середній рід: іменники, в яких під час утворення форми множини відбувається прирощення основи шляхом афіксів (мати – матері, ім'я – імена); суплетивні форми (людина – люди, дитина – діти) є винятками, вводяться після основного правила й вимагають заучування. Усе це відтворено у відповідних таблицях.

Практично всі способи утворення форм множини зустрічаються студентам уже на початковому етапі навчання, але потрібно пам'ятати про те, що винятки повинні вводитися поступово, не заважати засвоєнню основного правила й закріпленню мовленнєвою практикою, тому інформаційний матеріал таблиці вводиться поетапно, від простого до складного.

Категорія відмінка іменників демонструє різні види відносин одних предметів до інших, до явищ, дій, станів та є найскладнішою словозмінною категорією іменників (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 66–88). На перший погляд, здається, що система відмінювання українських іменників за ознакою роду й флексії досить проста, однак існують варіанти закінчень для іменників із твердою, м'якою та мішаною основою. Також у мові є досить велика кількість слів, які є винятком. Саме винятком із загального правила слід вважати випадки прирощення, чергування морфем в іменників під час утворення форм непрямих відмінків і множини.

Студентам-іноземцям необхідно запам'ятовувати варіанти закінчень іменників не тільки чотирьох відмін, але й із твердою, м'якою та мішаною основою, наприклад: інженер – інженером, учитель – учителем, викладач – викладачем; машина – машиною, земля – землею, площа – площею (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 80). Саме тому відбір матеріалу для таблиць проводився ретельно й продумано, в них відбивається найповніша система відмінкових закінчень і враховується доцільність уживання лексики в комунікативно-мовленнєвій практиці іноземців.

Однією з головних особливостей української прийменниково-відмінкової системи є те, що кожен відмінок має декілька значень і може виконувати в реченні різні функції. Це робить неможливим знайомство студентів-іноземців відразу з

усіма значеннями будь-якого відмінка. Унаслідок цього в курсі практичної граматики української мови відмінки вивчаються концентрично: спочатку на прикладі одного зі значень слухачі знайомляться з мовленнєвою формою, що виражає це значення, тобто флексіями іменників чоловічого, жіночого й середнього роду в однині. Потім презентуються форми множини іменників, після чого як активна або пасивна граматика певного уроку в мовленнєвому зразку пропонуються форми прикметників, займенників, порядкових числівників. І тільки після цього вводиться таке значення відмінка, який вивчається.

У граматичних таблицях матеріал подається з урахуванням розглянутих особливостей. Наприклад, знахідний відмінок неістоти, знахідний відмінок істоти, знахідний відмінок у значенні напрями руху, знахідний відмінок у значенні напрями руху (географічні назви) (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 73–75).

З огляду на зазначене, можна зробити висновок про те, що прийменниково-відмінкова система є ядром практичної граматики української мови на початковому етапі навчання. До вивчення відмінків пристосовані інші граматичні теми, тому така особливість є основним принципом створених граматичних таблиць з української мови.

Слід зауважити, що деякі таблиці являють собою алгоритм, який презентується у вигляді блок-схеми й наочно представляє логічну послідовність дій для вирішення конкретної лінгвістичної задачі. Керуючись алгоритмом, студент може самостійно або під керівництвом викладача виконати завдання з певної теми й таким чином перевірити рівень знань, умінь і навичок. Такими, наприклад, є таблиці: «Вживання доконаного й недоконаного видів дієслова» (Дегтярьова, Дяд-

ченко, Кулішенко, 2021: 103), «Вживання займенника *свій*» (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 114), «Складнопідрядне речення з відносним займенником *який*» (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 92–93).

Окремі розділи посібника презентують милозвучність та «Українське слововживання. Найтупіші помилки у вживанні слів» (Дегтярьова, Дядченко, Кулішенко, 2021: 115–121). Робота з такими таблицями сприятиме підвищенню мовленнєвої культури студентів-іноземців, які вивчають українську мову на початковому етапі.

Застосування таблиць у процесі навчання нерідної мови має бути постійним, а не епізодичним. Під час підготовки навчального матеріалу до кожної теми слід продумувати й способи його подачі й закріплення, які активізують слуховий і зоровий канали. Звернення до таблиць повинно відповідати вимогам доцільності, своєчасності й доречності, мати співвідношення з конкретним завданням навчання на занятті.

Систематична робота з граматичними таблицями на уроках сприяє формуванню в слухачів різних видів пізнавальної діяльності: спостережливості, умінь досліджувати, аналізувати, зіставляти, виділяти, розрізняти, класифікувати, узагальнювати, визначати взаємозв'язок.

Висновки. Отже, максимальне використання на заняттях з української мови як іноземної граматичних таблиць дозволяє студентам самостійно здобувати знання, дає можливість для саморозвитку й самовираження. Як зазначалося вище, їх можна використовувати на будь-якому етапі уроку (активізація знань або презентація нового матеріалу, закріплення або контроль отриманих знань). Вони є одним з основних засобів формування та розвитку мовленнєвої компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камалова Д.К. Технологія використання комунікативних таблиць і схем в навчанні іноземних мов. *Молодий вчений*. 2014. № 10. С. 534–536.
2. Українська мова для іноземців у таблицях та коментарях : навчальний посібник / Т.О. Дегтярьова, Г.В. Дядченко, Л.А. Кулішенко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 123 с.
3. Шукин А.Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов. Москва : Филоматис, 2004. 416 с.

REFERENCES

1. Kamalova D.K. Tekhnolohia vykorystannia komunikatyvnykh tablyts i skhem v navchanni inozemnykh mov [Technology of using communicative tables and diagrams in foreign language teaching]. *A young scientist*, 2014, Nr 10, pp. 534–536. [in Ukrainian].
2. Ukrainska mova dlia inozemtsiv u tablytsiakh ta komentariakh: navchalnyi posibnyk [Ukrainian language for foreigners in tables and comments: a textbook]. T.O. Dehtiarova, H.V. Diadchenko, L.A. Kulishenko. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 2021. 123 p. [in Ukrainian].
3. Shshukyn A.N. Obuchenye ynostrannym yazykam. Teoryya u praktyka: uchebnoye posobyе dlya prepodavateley i studentov [Foreign language training. Theory and practice: a textbook for teachers and students]. M.: Filomatis, 2004. 416 p. [in Russian].